

Ewa Bielecka

Studenckie Koło Naukowe Bezpieczeństwa Narodowego

Akademia Bialska Nauk Stosowanych im. Jana Pawła II

Opiekun naukowy: dr Aneta Chrząszcz

PRZEMYT ZWIERZĄT I ROŚLIN ZAGROŻONYCH WYGINIĘCIEM JAKO ZAGROŻENIE BEZPIECZEŃSTWA EKOLOGICZNEGO KRAJU

Streszczenie

Artykuł stanowi próbę zwrócenia uwagi na istotne zagrożenia ekologiczne, jakie związane są z przemysłem okazów fauny i flory, zagrożonych wyginięciem, co ma wpływ na bezpieczeństwo ekologiczne kraju. Poruszono w nim kwestie ochrony gatunków realizowaną przez polską Służbę Celno-Skarbową, która należy do jednego z obszarów zwalczania przestępczości celnej. W artykule wskazano, że z każdym rokiem rośnie liczba udaremnianych prób nielegalnego przemytu roślin i zwierząt zagrożonych wyginięciem, pomimo to cały czas odczuć można brak odpowiedniego poziomu świadomości występujących zagrożeń związanych z tym nielegalnym procederem.

Wstęp

We współczesnych czasach, kiedy poziom zagrożeń stale rośnie, największą powinnością państwa jest właściwe oraz aktywne działanie mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa obywateli. Ochrona środowiska stanowi jedną z podstawowych i zasadniczych wartości, które są chronione najważniejszym aktem prawnym, czyli Konstytucją RP. Państwo ma za zadanie zapewnić ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju, a na władzach publicznych spoczywa obowiązek ochrony środowiska oraz prowadzenie polityki mającej na celu zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego współczesnemu, jak i przyszłym pokoleniom.

Bezpieczeństwo ekologiczne, zwane również bezpieczeństwem środowiskowym, jest nowym i znaczącym wymiarem bezpieczeństwa wewnętrznego kraju, jak również bezpieczeństwa międzynarodowego. Stanowi wartość motywującą działania w stosunkach wewnętrznych oraz zewnętrznych państwa wpływając na dynamiczny proces zmierzający do zapewnienia bezpieczeństwa (Śladkowski, 2004).

Jak zostało wcześniej wspomniane, nadrzędnym celem działań państwa w obszarze bezpieczeństwa ekologicznego jest zapewnienie obywatelom warunków do lepszego życia w zdrowym środowisku poprzez ochronę przyrody, w tym stymulowanie procesów zrównoważonego rozwoju. Osiągnięcie tego celu nie jest łatwe, gdyż uzależnione jest w szczególności od

pełnego wdrożenia standardów europejskich w sferze polityki ekologicznej, a zwłaszcza w odniesieniu do kompletności oraz stabilności regulacji prawnych, spójności efektów działań w zakresie monitoringu, a także kontroli zakresu i efektów działań edukacyjnych oraz opracowywania i realizowania przez grupy oraz organizacje pozarządowe projektów na rzecz ochrony środowiska. Jest to istotne, tym bardziej, że wraz z coraz większym zdynamizowaniem stosunków społecznych zmienia się treść pojęcia bezpieczeństwa, jego zakres przestrzenny i przedmiotowy, charakter zagrożeń, a także koncepcja oraz działalność podejmowana w celu jego zapewnienia (Śladkowski, 2004).

W związku z powyższym, ważne jest podjęcie odpowiednich działań w ramach zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego, które służyłyby ochronie ludności na różnych poziomach – lokalnym, krajowym oraz międzynarodowym.

Człowiek jest częścią przyrody i powinien żyć z nią w zgodzie, jednak niektóre zachowania oraz działania ludzi wobec fauny i flory wymagają reakcji ustawodawcy, również karnej. Społeczność międzynarodowa, rozumiejąc doskonale problematykę oraz potrzebę ochrony przyrody, uregulowała aktami prawa międzynarodowego (przede wszystkim Konwencją o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem, zwaną Konwencją waszyngtońską) problem ochrony gatunkowej. W ślad za tym aktem prawa międzynarodowego publicznego poszły przepisy rozporządzeń Unii Europejskiej, a przede wszystkim Rozporządzenia Rady (WE) nr 338/97 z dnia 9 grudnia 1996 r. w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi, a za nim podążyło ustawodawstwo krajowe, czego wyrazem jest Ustawa dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Kepel, Kala, 2016).

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie głównych aktów prawnych z zakresu ochrony zwierząt i roślin zagrożonych wyginięciem oraz ukazanie wybranych zagrożeń, jakie niesie za sobą nielegalny nimi handel i przemyt mając istotny wpływ na bezpieczeństwo ekologiczne kraju.

Rysunek 1. Logo Konwencji waszyngtońskiej CITES

Źródło: <http://www.ogrod.uw.edu.pl/edukacja/projekty/cites-w-ogrodzie>

Konwencja waszyngtońska oraz jej załączniki

W dniu 3 marca 1973 r. w Waszyngtonie 80 państw przyjęło i podpisało akt prawa międzynarodowego – Konwencję o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem, zwaną konwencją CITES (Convention on International Trade in Endangered of Wild Fauna And Flora). Akt wszedł w życie w 1975 r. i wraz z upływem czasu został ratyfikowany przez kolejne państwa, w tym również Polskę. Na dzień dzisiejszy stronami Konwencji jest ponad 150 państw. Depozytariuszem jest rząd Szwajcarii. Oryginał Konwencji powstał w języku angielskim, francuskim, hiszpańskim, rosyjskim i chińskim. Umowa ta może być wypowiedziana w drodze pisemnego zawiadomienia, które kieruje się do rządu w Szwajcarii. Wypowiedzenie jest skuteczne po upływie roku od otrzymania zawiadomienia przez depozytariusza.

Spory pomiędzy stronami Konwencji powinny być przedmiotem negocjacji stron zainteresowanych, a w razie braku porozumienia, strony mogą za obopólną zgodą poddać spór Stałemu Trybunałowi Arbitrażowemu w Hadze. Celem uregulowań Konwencji jest ochrona zagrożonych wyginięciem roślin oraz zwierząt poprzez poddanie handlu niektórymi gatunkami, podgatunkami i odrębnymi geograficznymi populacjami fauny oraz flory monitorowaniu oraz reglamentacji. W świetle art. 1 tejże Konwencji, pojęcie „handel” jest rozumiane bardzo szeroko, obejmuje bowiem eksport, reeksport, czyli eksport każdego okazu, który został uprzednio wwieziony, import i sprowadzenie z morza, co oznacza wwiezienie do państwa okazów jakiegokolwiek gatunku, pobranego ze środowiska morskiego, niebędącego pod jurysdykcją żadnego państwa (Kepel, Kala, 2016).

Rysunek 2. Pająk z rodziny ptaszników ujawniony przez funkcjonariuszy celnych z Oddziału Celno-Drogowego w Dorohusku

Źródło: <https://www.lubelskie.kas.gov.pl/izba-administracji-skarbowej-w-lublinie>

Gatunki objęte ochroną Konwencji Waszyngtońskiej wymienione są w trzech załącznikach. Załącznik 1 obejmuje wszystkie gatunki zagrożone wyginięciem, które są lub mogą być przedmiotem handlu. Handel tymi okazami poddany jest szczególnie silnej reglamentacji i jest dozwolony jedynie w szczególnych okolicznościach. Wymagane jest wcześniejsze uzyskanie zezwolenia eksportowego, po spełnieniu warunków wymienionych w art. 3 Konwencji. Handel okazami wymienionymi w załączniku 2 również wymaga, zgodnie z art. 4 Konwencji, uzyskania zezwolenia, co jest uwarunkowane spełnieniem określonych Konwencją wymagań, chociaż okazy wymienione w załączniku 2 nie są bezpośrednio zagrożone wyginięciem, ale mogą takimi się stać, jeżeli handel nimi nie zostanie poddany ścisłej reglamentacji. Załącznik 3 obejmuje wszystkie gatunki, co do których jedna ze stron, czyli jedno z państw sygnatariuszy, uzna swoją właściwość do objęcia ich reglamentacją, mającą na celu zapobieżenie lub ograniczenie eksploatacji tych gatunków i wymagającą współpracy innych stron w zakresie kontroli handlu.

Eksport jakiegokolwiek okazu należącego do gatunku z załącznika 3 wymaga uzyskania zezwolenia eksportowego, w którego posiadanie można wejść jedynie po spełnieniu wymaganych prawem warunków wymienionych w art. 5 Konwencji.

Załącznik 4 Konwencji zawiera wzór zezwolenia eksportowego. Postanowienia art. 3, 4 i 5 nie mają zastosowania w stosunku do okazów będących przedmiotami osobistymi lub domowymi, jak i w przypadku pożyczek, darów lub wymiany niemających celu handlowego pomiędzy naukowcami lub instytucjami naukowymi zarejestrowanymi przez organy administracyjne ich państw, dotyczących okazów zielnikowych lub okazów muzealnych zakonserwowanych, zasuszonych lub umieszczonych w płynie albo dotyczących

żywego materiału roślinnego zaopatrzonego w etykietę wydaną lub potwierdzoną przez organ administracyjny.

W dużym uproszczeniu, zasady funkcjonowania Konwencji opierają się o system zezwoleń oraz świadectw wydawanych na potrzeby międzynarodowego handlu okazami roślin i zwierząt z gatunków objętych na jej mocy ochroną.

Unijne akty prawne

Wszystkie kraje Unii Europejskiej są sygnatariuszami Konwencji Waszyngtońskiej. Od 8 lipca 2015 r. stroną CITES jest także sama Unia Europejska jak podmiot. Biorąc pod uwagę specyfikę Unii Europejskiej polegającą na swobodzie przepływu towarów i osób pomiędzy krajami członkowskimi oraz wyeliminowaniu kontroli na przejściach granicznych pomiędzy nimi, praktycznie niemożliwe jest skuteczne przestrzeganie zasad CITES w odniesieniu do handlu wewnątrz Unii. Aby rozwiązać ten problem, Rada Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej przyjęła rozporządzenie Rady (EWG) nr 362/82 z dnia 3 grudnia 1982 r. w sprawie wprowadzania we Wspólnocie Konwencji o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem, którego celem było wprowadzenie zasad CITES na terenie całej Unii Europejskiej. W 1996 roku rozporządzenie zostało zastąpione obecnie obowiązującym rozporządzeniem Rady (WE) nr 338/97 z dnia 9 grudnia 1996 w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi. Oprócz aktualnie obowiązującego rozporządzenia, które stanowi podstawę prawną regulującą handel oraz inny komercyjny obrót okazami określonych gatunków na terenie Unii Europejskiej, Komisja Europejska cały czas wydaje inne akty wykonawcze w postaci swoich rozporządzeń. Mają one na celu dostosowanie przepisów unijnych do ciągle zmieniających się przepisów CITES. Przykład może stanowić rozporządzenie Komisji (WE) nr 865/2006 z dnia 2006 r. ustanawiające przepisy wykonawcze do rozporządzenia Rady (WE) nr 338/97 w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi. Określa ono wiele szczegółowych zasad, procedur oraz definicji, a także reguluje warunki, jakie muszą być spełnione, aby zwierzę można było uznać za urodzone, wyhodowane w niewoli. Akt ten reguluje również zasady dotyczące oznakowania żywych okazów zwierząt z różnych grup taksonomicznych.

CITES w Polsce

Zauważyć należy, że Polska ratyfikowała przystąpienie do Konwencji Waszyngtońskiej jako jeden z ostatnich krajów europejskich. Stało się to niemal 17 lat po jej podpisaniu, czyli 17 grudnia 1989 roku. Konwencja CITES weszła w życie dopiero 3 miesiące po jej ratyfikacji tj. 12 marca 1990 roku.

Pierwsze przepisy zostały wydane w 1997 roku, kiedy to uchwalono Ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 o ochronie dzikich zwierząt, która weszła w życie 24 października 1997 r. Ustawa ta wprowadza zapisy dotyczące zakazu przetrzymywania, obrotu oraz przewożenia przez granicę państwa bez wymaganego zezwolenia zwierząt, ich części oraz produktów pochodnych, podlegającym ograniczeniom na podstawie umów międzynarodowych. W lutym 2001 roku weszła w życie ustawa z dnia 7 grudnia 2000 r. o zmianie ustawy o ochronie przyrody, w której wprowadzono bardziej szczegółowe przepisy związane z przestrzeganiem CITES. Wydano również Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 27 lutego 2002 r. w sprawie zezwoleń na przewożenie przez granicę państwa określonych roślin i zwierząt. Pomimo wcześniej występujących braków w regulacjach prawnych można uznać, że Polska faktycznie implementowała do swojego prawodawstwa przepisy CITES (Gruszecki, 2010).

Obecnie w Polsce rolę organu zarządzającego CITES pełni Minister Środowiska, a do podmiotów egzekwujących prawo należy Służba Celno-Skarbowa, która odpowiada za handel międzynarodowy oraz Policja działająca na szczeblu krajowym.

Niektóre zadania związane z przestrzeganiem przepisów posiadają także Inspekcja Weterynaryjna (głównie lekarze powiatowi) oraz Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa, a w praktyce Główny Inspektorat Ochrony Roślin i Nasiennictwa. Od 2006 roku w Polsce funkcjonuje również Grupa Robocza ds. CITES, będąca platformą wymiany informacji oraz współpracy wszystkich najważniejszych organów, instytucji i organizacji pozarządowych, które działają na naszym kraju (Kepel, Kala, 2016).

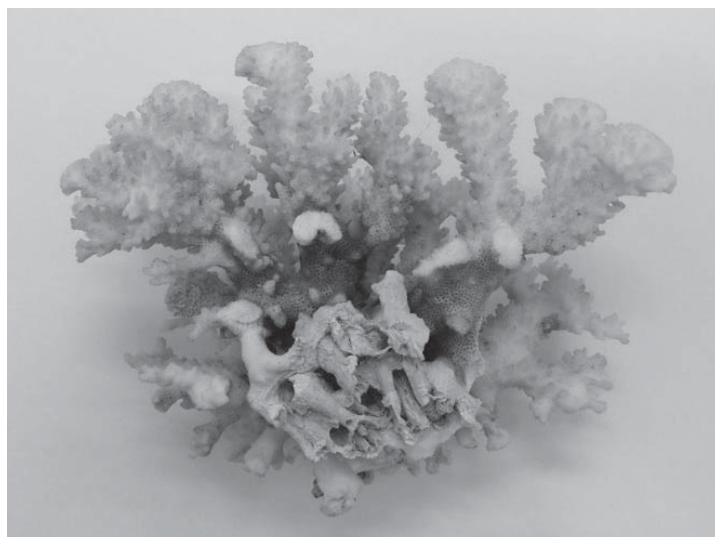
Zagrożenia wynikające z nielegalnego handlu i przemytu ginących gatunków roślin i zwierząt

Biorąc pod uwagę złożoność przepisów, brak materiałów informacyjnych, jak również niedobór kampanii edukacyjnych, a także zysk, jaki można osiągnąć z nielegalnego handlu okazami, które podlegają ścisłej ochronie, można zauważyć w tej materii wiele nieprawidłowości. Pomimo, że część tych działań jest skutkiem niewiedzy, to i tak w większości są to umyślne wykroczenia.

Od kilku lat obserwuje się wysoki poziom skali przemytu zwierząt. Dane statystyczne Ministerstwa Finansów wskazują, że w 2018 roku w Polsce zatrzymano 13 811 okazów CITES. Z kolei w roku 2020 zatrzymano aż 20 950 okazów (www.podatki.gov.pl). Rozmiar oraz charakter zjawiska przesądzają o globalnym charakterze problemu. Zwrócić także należy uwagę na niehumanitarne traktowanie zwierząt podczas przemytu.

Skalę przemytu ginących gatunków roślin i zwierząt, który został udaremniiony na terenie Polski, przedstawiają statystyki opracowywane przez

Ministerstwo Finansów na podstawie meldunków z Izb Administracji Skarbowej. Prowadzone są one od 1998 roku w formie zestawień rocznych. Nie oznacza to, że służba celno-skarbowa nie miała z tym zjawiskiem do czynienia w latach poprzednich. Były to jednak tylko pojedyncze przypadki prób przemytu, w których zazwyczaj odmawiano wjazdu do kraju.

Rysnek 3. Skamieniały koralowiec zakupiony na Krymie, który przemycał samochodem osobowym obywatel Białorusi

Źródło: <https://www.lubelskie.kas.gov.pl/izba-administracji-skarbowej-w-lublinie>

Podkreślić należy, że przemyt oraz nielegalny handel ginącymi gatunkami roślin i zwierząt przynosi ogromne korzyści materialne. Według danych opracowanych przez IUNC (Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody), dochody pochodzące z przemytu i nielegalnego handlu są tak duże, że są klasyfikowane zaraz po handlu bronią i narkotykami. Jak widać, jest to więc proceder bardzo opłacalny. Ponadto nie wymaga dużych nakładów, a przynosi ogromne zyski ludziom się nim trudniącym. Niesie za sobą również mniejsze ryzyko wynikające z łagodniejszych konsekwencji prawnych, co czyni ten proceder wysoce atrakcyjnym i lukratywnym dla przestępców. Wydaje się, że opinia publiczna i media również tolerancyjnie reagują na ujawnione przypadki przemytu zwierząt i roślin, traktując je jako nie zagrażające bezpośrednio życiu i zdrowiu ludzi.

Rysunek 4. Skóra wilka przemycana przez kierowcę rosyjskiego pochodzenia

Źródło: <https://www.lubelskie.kas.gov.pl/izba-administracji-skarbowej-w-lublinie>

Jednym z zagrożeń wynikających z przemytu i nielegalnego handlu flory i fauny jest tworzenie się zorganizowanych grup przestępczych, nie tylko w kraju, ale na całym świecie, a co za tym idzie rozwój zorganizowanej przestępczości. Według raportów i analiz ONZ, przestępczość zorganizowana występuje na całym świecie, zarówno w krajach wysoko rozwiniętych (takich jak Europa Zachodnia), jak i rozwijających się (Azja, niektóre obszary Afryki, Ameryka Łacińska). W przypadku występowania tego zjawiska w krajach rozwijających się czynnikami sprzyjającymi są: nierówność społeczna, konflikty, korupcja oraz ubóstwo większości grup społecznych. Bardzo istotnym elementem wpływającym na eskalację tego zjawiska jest fakt, że działania przestępcze zaspokajają w największej mierze potrzeby społeczne zapewniając środki utrzymania osobom kłusującym (Listos, Dylewska, Gryzińska, 2016).

Przemyt oraz nielegalny handel stanowią nie tylko problem ochrony przyrody związany z nieodwracalnymi konsekwencjami ekologicznymi, takimi jak wymieranie czy zanikanie wielu gatunków roślin i zwierząt, ale również dotyczą gospodarki wielu rozwijających się krajów. Należy także pamiętać, że w przeciwieństwie do na przykład handlu narkotykami, zasoby ginących gatunków są nieodnawialne. W związku z tą sytuacją, im gatunek jest rzadszy, mniej spotykany i zagrożony, tym okaz jest cenniejszy.

Bardzo ważnym zagrożeniem, jakie stwarza przemyt oraz nielegalny obrót zwierzętami pochodzącymi z przemytu jest zagrożenie wynikające z przenoszenia chorób zakaźnych. W przypadku chorób powodujących zagrożenia epidemiologiczne wśród zwierząt gospodarskich (np. pryszczycy)

może to nieść za sobą poważne skutki społeczne i ekonomiczne, związane z drastycznym ograniczeniem pogłowia o zarażone i zagrożone zarażeniem osobniki. Prowadzi to do likwidacji źródeł utrzymania oraz ograniczenia zasobów żywności. Poza tym choroby odzwierzęce potrafią być bardzo niebezpieczne dla życia i zdrowia ludzi oraz zwierząt.

Warto dodać, że pozyskiwanie roślin i zwierząt do celów komercyjnych wywiera negatywny wpływ na świat istot żywych, gdyż zaburza istniejącą od dawna równowagę biologiczną w ich środowisku naturalnym. Przykładem są niektóre storczyki, kaktusy i rośliny owadożerne, które w efekcie intensywnego pozyskiwania ich w celu osiągnięcia korzyści, stały się gatunkami ginącymi (Młynarski, 1997).

Zwrócić należy uwagę na fakt, że stosowane dotychczas metody przemytu i nielegalnego handlu zmieniają się wraz z możliwościami. Przykładem jest obserwowana od początku XXI wieku sprzedaż detaliczna i hurtowa zwierząt za pomocą Internetu. W związku z upowszechnieniem się tego sposobu dystrybucji należało przypuszczać, że zostanie on wykorzystany do działań sprzecznych z prawem. Stało się tak również w przypadku handlu zagrożonymi wyginięciem gatunkami roślin i zwierząt.

Podsumowanie

Polska wraz z ratyfikowaniem Konwencji Waszyngtońskiej i przystąpieniem do Unii Europejskiej przyjęła ogólnoświatowe standardy w dziedzinie ochrony gatunków roślin i zwierząt zagrożonych wyginięciem. Przepisy te funkcjonują już w obrocie prawnym wiele lat, ale ich stosowanie sprawiało organom ścigania wiele trudności. Zauważalny jest także brak świadomości prawnej istnienia takich uregulowań u przeciętnego obywatela. Zasadnym wydaje się więc, prowadzenie intensywnych działań edukacyjno-informacyjnych, które miałyby na celu uświadomienie istnienia norm prawnych dotyczących ochrony przyrody, ale przede wszystkim ogromu zagrożeń, jakie stwarza nielegalny handel gatunkami zagrożonymi. Powinno to mieć miejsce, oczywiście na dostosowanym do możliwości wiekowych słuchaczy poziomie, nawet już wśród dzieci.

Istotne znaczenie mają również szkolenia, prowadzone dla osób zajmujących się zawodowo problematyką CITES. Działania te mogłyby się przyczynić do upowszechnienia znajomości przepisów, co skutkowało powinno spadkiem tego rodzaju przestępczości.

Zaznaczyć należy, że Służba Celno-Skarbowa, na której spoczywa główny ciężar walki z tzw. przestępczością CITES, w zakresie różnych form działalności, konsekwentnie realizuje zadania określone w Konwencji o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem oraz w przepisach polskiego prawa ochrony przyrody. Ważną częścią prowadzonych działań jest edukacja, w tym także

doskonalenie zawodowe funkcjonariuszy i pracowników różnych służb publicznych (prokuratura, Policja, Straż Graniczna, straże miejskie i gminne, inspekcje). Integralną ich część stanowią warsztaty z udziałem zagranicznych ekspertów oraz coraz częściej inicjowane wyjazdy studyjne. Podczas tych przedsięwzięć możliwe jest zapoznanie się z rozwiązaniami stosowanymi przez inne państwa członkowskie UE.

Piśmiennictwo:

1. Gruszecki, K. (2010). *Ustawa o ochronie przyrody*, Warszawa.
2. Młynarski, M., (1987). *Płazy i gady Polski*, Warszawa.
3. Śladkowski S. (2004). *Bezpieczeństwo ekologiczne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
4. Kepel A., Kala B. (2016). *Cites w Polsce i Unii Europejskiej podręcznik dla praktyków*. Wydanie II, Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”, Poznań.
5. Listos P., Dylewska M, Gryzińska M. (2016). Sprzeczny z Konwencją Waszyngtońskiej (CITES) przemysł zwierząt do Polski, „Życie weterynaryjne”, Nr 91 (4).

Akty prawne

1. Ustawa dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916).
2. Rozporządzenie Rady (WE) nr 338/97 z dnia 9 grudnia 1996 r. w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi (Dz. U. L 61 z 3.3.1997).

Źródła internetowe:

<https://www.podatki.gov.pl/clo/informacja-dla-osob-fizycznych/towary-objete-ograniczeniami-i-zakazami/cites-gatunki-zagrozone-wyginieniem/>